

ומעתה יתיישב היטב דברי רבא, דשפיר הוצרך לחדש דבשעת הסכנה בעינן נר אחר, דהא היה מקום לומר דעד כאן לא אמרינן דאסור להשתמש לאורה, רק כשמדליקו בחוץ בפירסום רב, דאז יש בזה זכר להמנורה שהדליקו בחצר המקדש, ובאותו המנורה הלא נעשה הנס במנורה עצמה, ועל כן עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל. אבל בשעת הסכנה דמדליק בפנים, ואינו עושה פרסומי ניסא כלל, על כרחך דאינו זכר להמנורה שהדליקו מבחוץ, כי אם להמנורה שהדליקו מבפנים לקיים מצות הדלקת המנורה, ושם לא היה נס במנורה כלל כי אם בהפך, ואם כן הוה אמינא דבכהאי גוונא מותר להשתמש לאורה, ואין צריך נר אחר, לכן הוצרך רבא להשמיענו דאף על פי כן צריך נר אחר, והיינו טעמא מאחר דעיקר המצוה ניתנה בדרך זה לעשות פרסומי ניסא, ואז שפיר אסור להשתמש לאורה, לכן כל מה דיוכל למיעבד שלא להשתמש לאורה צריך לעשות. (ליל ב' דחנוכה תשכ"ז).

בענין מכת ארבה"

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי במ וידעתם כי אני ה'. והקשו המפרשים, מה נשתנה מכה זו שיצטוו עליה בני ישראל לספר אותה לבניהם אחריהם יותר משארי המכות.

ואפשר לומר על פי מה שאמרתי לפרש מה שביקש פרעה ממשה רבינו שיסיר את מכת הארבה ממצרים, ואמר 'ויסר מעלי רק את המות הזה', ולכאורה הא כללא נקטינן דכל מקום שנאמר רק מיעוטא הוא, ואם כן מה בא פרעה למעט באמרו 'רק את המות הזה'.

והנראה בזה, דהנה כתיב (שמות י', יד) לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן, והקשה רש"י ז"ל דהרי בארבה שהיה בימי יואל כתיב (יואל ב', ב') כמוהו לא נהי' מן העולם, למדנו שהיה כבוד משל משה. ותיירץ דאותו

ה. חלק מהדברי תורה שאמר בליל שבת, ועיקר הדרוש נדפס בדברי יואל (עמוד רצ"ג), אמנם שם חסר חלק נכבד מדבריו, וגם יש בו איזה שינויים, וע"ע בליקוטי אורה (פסח ח"ב עשר מכות אות ל"ט).

של יואל היה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל וגזם, אבל של משה לא היה אלא של מין אחד, וכמוהו לא היה ולא יהיה. והקשה הרמב"ן ז"ל, שהרי כתיב (תהלים עח, מו) ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה, וכתוב אחר אומר (שם קה, לד) ויבוא ארבה וילק אין מספר, הרי שגם הארבה שבימי משה היה של מינים הרבה, ע"ש מש"כ בזה.

ואפשר לבאר את הענין, על דרך שמצינו במתן תורה (מכילתא יתרו בחודש פ"ה) כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך, באו ההרים תבור וכרמל, זה אומר אני נקראתי, וזה אומר אני נקראתי, וכיון ששמעו מפיו 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים', עמד כל אחד במקומו, ואמרו לא עסק אלא עם מי שהוציא ממצרים, ע"כ. והוא פלא, דהאיך טעו כל אחד לומר 'אני נקראתי', בזמן שלא היו נקראים כלל, והלא הקב"ה לא קרא אלא לאחד. ועל כרחך צריך לומר דהקריאה היה רק שהקב"ה יתן את התורה על הר, ועל כן באו כל ההרים שכל אחד חשב שהוא ההר שעליו יתן הקב"ה את התורה.

ומעתה כמו כן יש לומר בענין מכת הארבה, שהקב"ה אמר 'ויבוא ארבה', ורצו כל מיני ארבה על ארץ מצרים לקיים ציוויו יתברך, אבל לא ניתן רשות להשחית כי אם למין אחד, והוא מין ה'ארבה' לחוד. ועל פי זה אתי שפיר כל הכתובים שבענין, 'אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר', שכל המינים באו על פי מאמרו יתברך שצויה שיבואו, ואולם 'ויאכל כל עשב בארצם' אמר בלשון יחיד, שרק מין אחד הוא שאכל כל העשב שבארצם. ומה שאמר 'ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה', היינו חסיל היינו ארבה, ומכנה אותו בשם חסיל, על שם פעולת ההשחיתה שחיסלו וכילו את הכל, ושפיר נתקיימו דברי רש"י, דהארבה שבימי משה לא הזיק אלא מין אחד, מה שאין כן אותו שבימי יואל.

והנה יש להוסיף דברים בביאור הכתוב 'ואחריו לא יהיה כן', דלכאורה איזה רבותא יש בזה שכל המכה היה על ידי מין אחד, והוא על פי מה שכתב הרבינו בחיי (שם) על הפסוק ויסר מעלי רק את המות הזה, דמזה מוכח שהיו בני אדם מתים במכת הארבה, כשם שהיו מתים במכת הברד, ואולי היה הארבה מסמא את עיניהם כענין הצירעה בזמן יהושע, ע"ש. והיינו כי שם היה הצירעא מטיל בהם ארס ומסמא את עיניהם ומיד מתים, והכי נמי היה במכת הארבה. אמנם במכת הארבה שהיה בימי יואל בודאי לא היה כדבר הזה, והארבה לא המית בני אדם כלל. וזה שאמר הכתוב 'ואחריו לא יהיה כן'.

והנה אמרו ז"ל במדרש (שמו"ר פ"ג ד'), אמר ר' יוחנן, כיון שבאו הארבה שמחו המצריים וכו', אמר הקב"ה רשעים, במכה שהבאתי עליכם, בה אתם שמחים, מיד ויהפך ה' רוח חזק וכו' לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ולכאורה למה שמחו במכת הארבה, הרי אכל הארבה כל יבולם, ולשמחה מה זו עושה. אמנם יובן על פי הנ"ל, דהיו הרבה מינין ארבה וילק ומכל המינים, ולא הזיק אלא מין אחד לבד, והם אמרו נקבוץ ונמלא מהם חביות, ועל כן שמחו דהיה הרייח יותר מההיזק, דריבוי הארבה היה ממלא חסרון התבואה, על כן שמחו. אבל שמחתם נהפכה לתוגה, שהיו מתים על ידי מכת הארבה כנ"ל.

וזהו שאמר פרעה והעתירו לה' וגו' ויסר מעלי 'רק' את המות הזה, ומיעט בזה, שלא יסורו כולם, רק אותם המזיקים והממיתים, כי רוב המינים לא הזיקו כלל ולא אכלו מיבול הארץ, ואפילו במין הארבה לא היו כולם מזיקים, וביקש פרעה שיתפלל מרע"ה שיסיר ממנו רק אותו מין הממית, ושאר המינים ישארו אצלם לטובתם. והקב"ה לא מילא שאלתו, רק הסיר מעליו כל מכת הארבה אף אותם שאינן מזיקים, ועל ידי זה יצאו המצריים ריקם מכל נכסיהם.

ועל פי זה יתבאר מקרא קודש (שמות טו, כו) כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. והקשו המפרשים, דאם לא ישים את המכה, מה צורך לרפואה. ואפשר לומר, דהנה יש ב' מיני מכות, יש מכה כזה אשר אם נחלה האדם בה אין רפואה למכתו, ויש מכות כאלו שמועיל להם רפואה. והנה בהמכות שבמצריים מצינו שהיו הורגים את האנשים, כמו שמצינו במכת הארבה, שהיה מסמאין את עיניהם ומטילין בהם סם כנ"ל, ומי שנלקה במכת ארבה כזה עד שיצאה נשמתו, שוב לא מועיל לו רפואה כמובן, מה שאין כן מכת הארבה שהיה בימי יואל שלא היה הורג בהם, רק הזיק את כל יבולם, שפיר מועיל לו רפואה, כמבואר בכתוב שם (יואל ב', כה), ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה, ע"ש באורך.

וזה שאמר הכתוב 'כל המחלה אשר שמתני במצרים', דהיינו מחלה כזאת אשר אין לה רפואה, 'לא אשים עליך', אבל מכה שיש לה רפואה אשים עליך 'כי אני ה' רופאך'.

היוצא לנו מכל זה, שבמכת הארבה היו נכללים בו שני מיני הזיקות, האחד מה שהזיקו וחיסלו כל יבול מצרים, ועוד בו זאת שגם הרגו רבים

מהמצריים. והנה ידוע מה שכתב האבן עזרא (שמות ז', כד) שמכת הארבה היו גם על שדות ישראל, דממילא היו עתידים לצאת ממצרים, ולא היה להם צורך עוד בשדותיהם, ע"ש. אמנם דעת לנכון נקל, דהפרש גדול היה בין מכת הארבה שבישראל לבין מכת הארבה של המצריים, שבשדות ישראל אכן חיסלו כל התבואה, אבל לא הטילו ארס בישראל ולא הרבו בהם אף אחד, מה שאין כן הארבה שהזיקו בשדות המצריים הרגו כל הבא לידם.

ומעתה יבואר היטב מאמר הכתוב 'ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם', דבשאר המכות לא היה נגלה להדיא שהקב"ה משגיח על בני ישראל בכל רגע ורגע, ולא ראינו רק שלא שלח את המכות בארץ גושן, אבל במכת ארבה נתגלה בעליל לכל אחד שהקב"ה מבחין בין בני ישראל להמצריים, ואותו הארבה מאותו מין המזיק, כשהיה במקום המצריים הטיל בהם ארס והרגם, ואותן שהיו בשדות ישראל, לא הזיקו אותם כלל, ודבר זה אכן צריכין לספר בכל דור ודור לבנים ולבני בנים - חסד השי"ת עלינו ששמר אותנו לבלתי יהרג אף אחד מבני ישראל (ליל שבת קודש תשכ"ז).

ביאור הפסוק משלחת מלאכי רעים

ישלח בם עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלים עח, מט). ויש לדקדק, דתיבת 'משלחת' מיותר, דהא כבר כתב בתחלה לשון שליחות, והוה ליה למימר ישלח בם עברה וזעם וצרה מלאכי רעים.

ויתבאר על פי מה דאיתא במדרש (ילקוט רמז רל"ד) על הפסוק (שמות יד, כט) והמים להם חומה, חמה כתיב, שירד ס"מ וטען, רבונו של עולם לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים, ואתה עושה להם נסים, ונתמלא הים עליהם חימה להטביען. והשיב לו הקב"ה, הלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף הדעת, וכיון ששמע שרו של ים כן, מיד אותו חימה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים, ע"ש. וכתב בישמח משה (פ' שמות עה"פ ואמרת) דביאור דברי המדרש הוא, דמאחר שהמצריים הם הגורמים בדבר, וכמו שפירש השל"ה